

Sa stranputice na glavni put

STBIH osvrt na stanje u realnom
sektoru u Bosni i Hercegovini

Sindikat radnika trgovine
i uslužnih djelatnosti BiH

Teško zemlji u kojoj se vlast hvali resursima i jefitnom radnom snagom kao komparativnim prednostima. Nažalost, vlast opstaje na toj demagogiji. Sve ostalo tone.

Svetlana Cenić

Sindikat radnika trgovine i uslužnih djelatnosti - STBIH

Sindikat trgovine i uslužnih djelatnosti BiH (STBIH) je neprofitna i nestranačka organizacija koja se bavi zaštitom i promocijom interesa i prava svojih članova, prvenstveno radnika i radnica zaposlenih u sektoru trgovine i uslužnih djelatnosti u teritoriji cijele Bosne i Hercegovine. Unapređenje uslova rada te rad dostojan covjeka temeljni su prioriteti Sindikata, s tim da svoje mjesto ovaj sindikat vidi i u promociji osnovnih ljudskih prava i građanskih sloboda u BiH uopste sa posebnim fokusom na mlade i žene.

Izdavač: Sindikat trgovine i uslužnih djelatnosti BiH (STBIH)
Copyright © 2013

Za izdavača: Mersiha Beširović
Autor: prof. Svetlana Cenić

Sindikat trgovine i uslužnih djelatnosti BiH (STBIH)
Obala Kulina bana 1; 71000 Sarajevo
Tel: 033 443 754
Fax: 033 210 931; 033 660 372
E-mail: stbih.org@gmail.com
Web: www.stbih.ba i www.facebook.com/STBIH

Priprema i štampanje publikacije realizovano kroz projekat
“Zajedno za jače civilno društvo u Bosni i Hercegovini”
koje je podržao Olaf Palme Internacionalni centar

SADRŽAJ

Uvod, Mersiha Beširović, predsjednica STBIH

Sažetak

Sindikalni putevi i stranputice

Ekonomska slika

Fiskalna situacija, spoljna i unutrašnja zaduženost

Spoljnja i unutrašnja zaduženost

Nezaposlenost i pad investicija

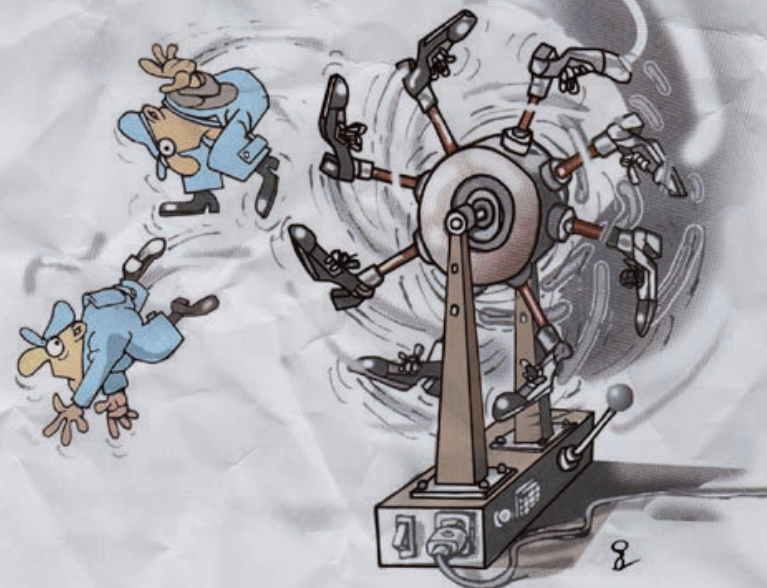
Strane direktne investicije

Opterećenost privrede

Šta se da zaključiti?

Sa stranputice na glavni put

Literatura

UVOD

Sindikata radnika trgovine i uslužnih djelatnosti STBIH već drugu godinu provodi projekat „**Zajedno za jače civilno društvo u Bosni i Hercegovini**“ u okviru kojeg je formirana STBIH Para pravna mreža. To je grupa sastavljena od sindikalnih povjerenika i aktivnih članova ovog sindikata koja ima zadatak da u svojim regijama, na svojim radnim mjestima i svom okruženju bude na usluzi svim radnicima koji imaju potrebu za hitnom pravnom pomoći i savjetima o problemima sa kojima se suoče. Ova grupa ima vještine i znanja da djeluje upravo tako kao prva pomoć i da bude spona između STBIH i radnika/ca koji ga trebaju.

Jedan od ciljeva ovog projekta, pored pružanja blagovremene besplatne i adekvatne pravne pomoći radnicima/cama na njihovim radnim mjestima, jeste i prikupljanje adekvatne i reprezentativne baze podataka o kršenju prava u sektoru trgovine i usluga u 2012 i 2013 te i u drugim sektorima u 2014 godini. Dosada je obavljeno više od 180 sastanaka sa radnicima/cama širom BiH. Najveći broj tih sastanaka podrazumjeva prvi put registrirani problem, više od **82% slučajeva su novi slučajevi**. U **30,5%** slučajeva radnici se uopšte nisu ranije obraćali za pomoć. Razlozi za to su strah od gubitka posla, negativna iskustva, nepovjerenje u institucije koje trebaju da pomognu, nedovoljna informisanost, nisu članovi sindikata, nepoznavanje zakona itd.

Od ostalih razloga navode se još: **nedovoljna informiranost kome da se obrate za pomoć, nepovjerenje u sindikat, stid, šok**. Sve to su ujedno i razlozi zbog kojeg je STBIH i pokrenuo ovakav jedan projekat

Za STBIH najvažniji rezultat projekta dosada jeste činjenica da je u **2/3 rješених slučajeva STBIH imao najveću zaslugu** što dovoljno govori i o samoj ulozi STBIH u zaštiti prava i njihovoj promociji.

Ova brošura sastavni je dio Projekta i kao takva predstavlja stručni osvrt na najvažnije probleme radnika/ca u uslužnom sektoru detektovana kroz rad STBIH Parappravne mreže u dvije godine njenog rada.

Najveći problemi u uslužnom sektoru BiH definisani kroz Projekat su **generalno loši uslovi rada (loša sistematizacija, nepoštivanje pravilnika o radu, preraspodjela radnika bez adekvatne kompenzacije...)** ; **mobing; prekovrmeeni rad; nezakoniti otkaz o radu; upućivanje na pola radnog vremena**.

Kako bi ovi nalazi zaista bili adekvatan argument za STBIH ali nadamo se i naše socijalne partnere sa kojima vidimo zajednički cilj upravo u rješavanju ovih probleme, STBIH je za potrebe Projekta ali i svojih budućih akcija u cilju zagovaranja promjena i unapređenja stanja naručio studiju koja je ovdje i prezentirana. Studiju je napravila prof. Svetlana Cenić, nezavisna ekonomska ekspertica iz Banje Luke, i bivša ministrica financija RS.

Projekat „Zajedno za jače civilno društvo u BiH“ STBIH implementira u saradnji sa svojim internacionalnim i lokalnim partnerima, **Sindikatom Handels iz Sundswalla, Švedska** te NVO „Prava za sve“ iz BiH.

Projekat je podržao i omogućio **Olaf Palme Centar iz Švedske i SIDA, Švedska** razvojna agencija

SAŽETAK

Na kraju januara 2013. Godine na evidencijama zavoda i službi za zapošljavanje bilo je rekordnih 554.640 osoba, od čega čak 34.792 građani na sa visokom stručnom spremom, što je ilustraciju radi više nego što Bosansko - podrinjski kanton ima stanovnika ili gotovo jednako broju stanovnika koliko ima opština Modriča. Broj penzionera (decembar 2012) u Federaciji BiH bio je 381.704, a u Republici Srpskoj 238.576, što je ukupno 620.280. U odnosu na ukupan broj zaposlenih, to je odnos jednog penzionera naspram 1,11 zaposlenih!

Od tri konvertibilne marke dnevno živi svaki peti stanovnik u BiH, a njih oko 25.000 jednom dnevno se hrani u narodnoj kuhinji. Time je BiH svrstana na popis 20 najsiromašnijih zemalja sveta. Prema nekim analizama, svaka šesta osoba u BiH svake večeri zaspe gladna, a oko 48 posto stanovništva živi na granici siromaštva. Čak 700.000 ljudi živi ispod opšte granice siromaštva u koje se ubrajaju svi sa manje od 240 KM primanja mesečno, sindikat je razjedinjeniji nego ikad, ništa bolje nije ni sa poslodavcima, a Ekonomsko - socijalno veće ne postoji, pa makar kao ispunjenje obaveze preuzete u Sporazumu o stabilizaciji i pridruživanju. Političke partije formiraju koalicije, najčešće interesne, a ne ideološke, vlade se menjaju, a politike i izvršioc i ostaju isti, pa javna uprava, odnosno država ostaje najprimamljiviji poslodavac i jedino sigurno radno mesto sa pristojnom platom.

Uspešno se poigravajući sa sindikatima i poslodavcima, vlast ostaje sama i sebi dovoljna. Ni na koji način nije obavezna da se konsultuje sa bilo kim, a rezultati su vidljivi: deficiti u budžetima na sve strane, visoka stopa nezaposlenosti, sive ekonomije i korupcije - sve ono čim bi se bavilo Ekonomsko-socijalno veće.

Dodatni problem u Bosni i Hercegovini je vremenska nekonzistentnost, odnosno odustvo pravila vremenske konzistentnosti. Iza ovog, relativno nerazumljivog naslova, krije se jedan veoma jasan princip: u trenucima kada se daju sasvim čvrsta obećanja, bilo da to čini vlada ili neka njena institucija, privredni subjekti, ali i svi drugi akteri, pa i građani sa kupovnim navikama i potrošnjom, po pravilu će prilagoditi svoje ponašanje baš onako kako su vlasti zamislile. No, ako u tom trenutku, dakle kada ispune cilj, vlasti promene ponašanje, same će izgubiti kredibilitet, a krajnji ishod njihove politike biće mnogo gori nego u slučaju da su se uzdržali od bilo kakvog aktivnog dejstva. Vremenska nekonzistentnost slabi sve partnere u socijalnom dijalogu: vlast gubi kredibilitet, sindikati poverenje, a poslodavci ostaju ekonomski krajnje oslabljeni. Paradoksalno, i poslodavci i sindikati postaju još zavisniji i od tako loše vlasti kako bi rešili problem bilo likvidnosti, pristupa finansijskim sredstavima, određenim olakšicama ili kako bi neki farsičnim pregovorima i uz prisustvo kamera odaslali poruku javnosti da se nešto kao radi i rešava. Do sledećih izbora i novog ciklusa. Dakle, od političkog kapitalizma, „čisto politički osiguranom pljačkaškome kapitalizmu“ (Max Weber) do klijentelizma, oblika socijalne organizacije, koji kao takav uključuje uvek određene odnose između 'patrona' i 'klijenata'.

Pritisak na vlast i kreatore ekonomske politike ne može izvršiti ni razjedinjeni sindikat, ni rascepkani poslodavci. Što je još tužnije, podeljenost je i na etnonacionalističkoj osnovi, a sindikati se često koriste u političke svrhe.

Pojednostavljeno, sindikati imaju dva primarna ekonomska i socijalna cilja: da obezbede što veće realne zarade, i drugo, da obezbede što više

radnih mesta. S druge strane, poslodavci¹, takođe, imaju dva primarna cilja: povećanje zaposlenosti i rast profita. Zajedničko bi moglo da bude jedno: povećanje zaposlenosti.

Očekivanje i sindikata i poslodavaca da će neko na vlasti sam od sebe rešiti da menja stvari na bolje u uslovima kada su jedino zagarantovane plate i radna mesta zaposlenima u administraciji, a izabrana lica potpuno zaštićena do izbora, naivno je i krajnje neproduktivno.

Trend daljeg ekonomskog pada Bosne i Hercegovine je vidljiv i nije za očekivati da će kozmetičke promene u vladama entiteta ili kantona doneti poboljšanje. Opšti izbori održaće se već naredne godine, a do tada većini građana Bosne i Hercegovine predstoji agonija borbe za preživljavanje. Vlast koliko god bila dezorjentisana, može da opstane zahvaljujući dezorjentisanim i podeljenim sindikatima i privredi koja se i sama bori za čisti opstanak i čije pojedine grane gotovo izumiru. Sindikati i poslodavci jedino u saradnji mogu da izvrše pritisak na vlast da stvori okvire u kojima će konačno zaživeti priča o novim radnim mestima i boljim uslovima za rad. Novih radnih mesta nema bez ulaganja u istraživanje i razvoj, bez saradnje privrede i vladinog sektora, bez pravilnog vrednovanja kvaliteta rada, a investicija bez uspostavljanja vladavine prava, pa i čistih odnosa javnog, poslovnog i nevladinog sektora, pri čemu je javni sektor servis građana, što znači i njihovih udruženja, gde spadaju i sindikati i poslovne zajednice, a ne obratno. Zato je primarno prvo usaglašavanje stavova

poslodavaca i sindikata, da jedni u drugima vide saradnike, a ne neprijatelje, da se iznađe zajednički interes, koji bi se, onda, predstavio vlastima. Jer, ti pregovori upravo zbog naizgled duboko suprotstavljenih interesa, zapravo mogu da poluče moguća rešenja, provodiva rešenja, jer polaze sa dva pola: s jedne strane želja za što većim profitom, s druge strane želja za što većom platom i boljim uslovima rada. Negde na sredini je rešenje na koje niti jedna vlast ne bi mogla imati suviše primedbi, osim čisto interesno-političkih. A onda će i sam Car tako priznati da je go! Što je najvažnija pretpostavka za suštinske promene na bolje.

U prvom delu je dat kratak osvrt na stanje u sindikatu/sindikatu, udruženjima poslodavaca i (nepostojećem) Ekonomsko-socijalnom veću na nivou države. U drugom delu su navedeni osnovni pokazatelji, koji daju uvid u ekonomsko stanje države. Teći deo se bavi uzrocima i posledicama i otvara pitanje mogućeg iskoraka ka istinskim promenama.

¹ Poslodavci u privrednim delatnostima u privatnom vlasništvu, ne u javnoj upravi, odnosno ne država kao poslodavac ili javna preduzeća, kojima takođe, upravlja, država bez obzira na kojem nivou (državnom, entitetskom, kantonalnom, opštinskom) (op.a)

SINDIKALNI PUTEVI I STRANPUTICE

Koga štite sindikati: vlast, poslodavce ili radnike? Ili: za koga, zapravo, rade sindikalne vođe? Ili: kome koriste izjave kao što su: "Za svakog drugog koji nije član Saveza sindikata BiH odredbe statuta su neumoljive. One kažu da isključivo moraš da štitiš člana sindikata, da moraš da štitiš svoju organizaciju koju predstavljaš" (Ismet Bajramović, predsjednik Saveza samostalnog sindikata BiH, 21.10.2011.); "...na ulice se izlazi kada se ima snage i kapaciteta mijenjati stvari, odnosno mijenjati vlast (...) Ako će se izaći samo da se radnicima kaže da je loše, onda je to jalov izlazak" (Ranka Mišić, predsjednica Saveza sindikata Republike Srpske, 22.08.2012.)?

Zašto se, onda, uopšte, organizujemo u sindikate? Osnovni razlog nije zaštita samo organizacije koju predstavljaš ili promena vlasti, jer prvo bi značilo da prava postoje samo za članove organizacije i da radnik čim ostane posla, nema šta da traži ni u organizaciji, a drugo da sindikat jedino promenom vlasti rešava probleme, u najmanju ruku, negirajući da članovi sindikata mogu biti iz različitih političkih opcija. Ovakve izjave samo upućuju da solidarnosti, ono na šta sindikat najviše treba da bude ponosan, zapravo nema! Osnovni razlog organizovanja radništva u sindikate leži u sistematskim i relativno trajnim odnosima nejednakosti, zasnovanih na podeli na vlasnike i nevlasnike, odnosno upravljače i izvršioce. Dokle god je takva podela rada, postojaće i potreba da se organizovanjem u sindikate zaštite interesi onih koji nisu vlasnici.

Sindikat bi, u pravilu, trebalo da ima četiri grupe ciljeva: radna i socijalna sigurnost; pristojan život i naknada za rad; dostojne radne i životne uslove i učešće u formiranju razvojnih politika bilo u radnom kolektivu, bilo u vladinim i parlamentarnim komisijama. S tim u vezi, uspešan sindikat je onaj

Puni naziv projekta

koji se izbori za regulisanje sledećih kolektivnih prava: prava na sindikalno organizovanje i udruživanje, organizovanje štrajkova, kolektivno pregovaranje i učešće u upravljanju putem participacije u telima i organima. Iz toga izvire ona osnovna funkcija sindikata: zaštita i unapređenje ekonomskih i socijalnih interesa zaposlenih, odnosno njihova radna i socijalna sigurnost. Jer, upravo sindikalni i radnički pokreti doprineli su svojevremeno, i možda najviše, uvođenju opšteg prava glasa, promovisanju ljudskih, građanskih i političkih prava.

Kada je u pitanju učešće sindikata u upravljanju privredom, mišljenja su potpuno podeljena: dok jedni smatraju da se tako ostvaruje socijalni mir i partnerstvo, kritičari ukazuju da je u današnje vreme u pitanju samo manipulacija sindikatima i uposlenicima. U javnim preduzećima politika, odnosno političko upravljanje stranaka na vlasti je očigledno, a kod privatnih poslodavaca ako i postoji uključivanje sindikata u upravljanje preduzećem, takav primer u Bosni i Hercegovini još niko nije objavio.

Naravnoteža moći je u velikoj meri na štetu zaposlenih i sindikata, a rezultat je situacije da su nasuprot vladi i poslodavcima fragmentirani i nesložni sindikati.¹ Međutim, ista je slika i sa poslodavcima: razjedinjeni su i često usmereni na čisto uske interese, dok ne treba posebno isticati da razjedinjenosti sindikata doprinosi koliko vlast toliko i poslodavci.

Ekonomsko-socijalno veće (ESV) još uvek ne postoji na državnom nivou, mada je to obaveza preuzeta čak i u Sporazumu o stabilizaciji i pridruživanju Evropskoj uniji. Rok za uspostavu bio je 30.09.2008. godine. Problemi oko uspostave ESV-a na državnom nivou u početku su bili zbog toga što Konfederacija sindikata BiH nije upisana u registar na državnom nivou. *Konfederacija sindikata je imala svoju skupštinu, izabrala svoje organe i tela, a sindikati, zajedno sa Asocijacijom poslodavaca BiH, tražili su od*

² "Poenta je u tome da se radnici sad za svoja prava bore uvijek izlovano. Isto tako štrajkuje se izolavano, štrajkuje fabrika xy – dakle, nemate kolektivnog protesta koji bi onda mogao da zadržava vlast na najozbiljniji način i da je tim pritiskom natjera da ozbiljnije o konsekvencama gluposti koje su rađene oko privatizacije ili o potrebi bolje zaštite radničkih prava. Ovo što su štrajkovi u BiH je u poslednjih nekoliko godina oblik samonasilja – to su npr. štrajkovi glađu, ili s druge strane na ivici su nasilja, to je, recimo, blokada puteva. Za ozbiljnu političku i sociološku analizu to je jako bitan indikator - da sve to može naglo puknuti u neku socijalnu eksploziju", Prof. dr Žarko Papić, Slobodna Evropa, 01.03.2013.

Svetske organizacije rada u Ženevi da interveniše i traži da se uspostavi ESV ili dva partnera na državnom nivou. Svetska organizacija rada uputila je pismo ministru civilnih poslova BiH Sredoju Noviću da sama činjenica da Konfederacija sindikata BiH nije upisana u registar nije problem za formiranje ESV na državnom nivou, nakon čega je ponovo postavljeno pitanje reprezentativnosti, odnosno da svaki entitet, entitetska organizacija koja sedi u ESV daje svoje predstavnike kao jedini način da se uspostavi ESV na državnom nivou. Na taj način bi se, onda, delegitimizirala Asocijacija poslodavaca BiH.

Konfederacija sindikata BiH, dakle, ne postoji de jure, ali de facto funkcioniše kao Savez samostalnih sindikata BiH, sa 24 granska sindikata, i Savez sindikata Republike Srpske, sa 15 granskih sindikata. Na ovo treba dodati i jedan broj nezavisnih sindikata.

Što se tiče udruženja ili asocijacija poslodavaca, osim opštih na entitetskom nivou, postoje i tri sektorska na nivo BiH: tekstilci, bankari i drvoprerađivači. Asocijaciju poslodavaca BiH su formirale Udruženje poslodavaca FBiH, Udruženje poslodavaca Brčko distrikta i Savez poslodavaca Republike Srpske. Međutim, Savez poslodavaca Republike Srpske postoji samo na papiru, a funkcioniše Unija poslodavaca Republike Srpske, koja spori legitimitet Asocijacije poslodavaca BiH. Takođe, postoje i kantonalna udruženja, mahom u okviru Udruženja poslodavaca FBiH. U Republici Srpskoj postoji i Udruženje poljoprivrednih proizvođača.

Odluka o formiranju ESV-a samo je jednom bila razmatrana na sednici Veća ministara, kada je tadašnji ministar Mladen Ivanić postavio pitanje da poslodavce u ESV predstavlja Spoljnotrgovinska komora BiH, ali komorske organizacije ne mogu učestvovati u socijalnom dijalogu. Sledeći rok za uspostavu ESV-a je 30.04.2013. kako bi BiH, uz ispunjavanje i ostalih uslova, mogla aplicirati za status kandidata EU.²

³ "Mali napredak je ostvaren u pogledu radnih prava i sindikata. Potrebno je riješiti pitanje fragmentacije pravnog okvira za socijalne naknade i mirovinska prava. Nisu poduzeti značajniji koraci ka uspostavi Ekonomskog-socijalnog vijeća na državnom nivou. Ne postoje kriteriji ili pravni okvir za priznavanje socijalnih partnera na državnom nivou." "Zabilježen je mali napredak u oblasti socijalnog dijaloga. Brčko distrikt je osnovao Ekonomsko-socijalno vijeće. Još uvijek nije usvojen državni zakon o predstavnicima socijalnih partnera. Nije postignut dogovor o kriterijima za članstvo u Ekonomsko-socijalnom vijeću na državnom nivou. Kompleksan sistem upravljanja i rascjepkanost zakonodavstva i dalje otežavaju socijalni dijalog." Izvještaj o napretku BiH za 2012, Evropska komisija, oktobar 2012.

Uspešno se poigravajući sa sindikatima i poslodavcima, vlast ostaje sama i sebu dovoljna. Ni na koji način nije obavezna da se konsultuje sa bilo kim, a rezultati su vidljivi: deficiti u budžetima na sve strane, visoka stopa nezaposlenosti, sive ekonomije i korupcije - sve ono čim bi se bavilo Ekonomsko-socijalno veće.³

⁴ Izvor: Savet ministara BiH - Strategija socijalnog uključivanja Bosne i Hercegovine, juni 2010.

Tablica 2. Stope siromaštva u 2001., 2004. i 2007.⁵

Procjena (%)	2001.	2004.	2007.
Stopa siromaštva			
BiH	19,5	17,9	18,6
FBiH	16,3	18,5	18,6
RS	24,8	17,5	20,2
DB	-	17,9	25,0
Jaz siromaštva			
BiH	4,6	4,6	4,9
FBiH	-	4,9	4,5
RS	-	4,2	5,5
DB	-	1,7	7,1

EKONOMSKA SLIKA

Fiskalna situacija, spoljna i unutrašnja zaduženost

Nakon perioda poboljšanja između 2004. i 2006., upravljanje javnim finansijama se naglo pogoršalo u 2007-2008. Tokom perioda rekonstrukcije (1996.-2002.) javna potrošnja se kretala oko 50 procenata BDP-a, a između 2004. i 2006. udeo javne potrošnje je opao na oko 46 procenata. Nakon uvođenja poreza na dodatu vrednost 2006. godine, vlade u BiH su povećavale javnu potrošnju, naročito plata u javnom sektoru i gotovinskih transfera, što je rezultovalo fiskalno neodrživim stanjem, koje je dovelo do recesije u 2009., a javna potrošnja je opet prešla 50 procenata BDP-a. Da bi slika fiskalnog stanja bila još jasnija, potrebno je konsolidovati 43 vanbudžetska fonda sa glavnim budžetom.

Tekući rashodi su naglo porasli na 42 procenata BDP-a u 2011. (sa 38 procenata u 2005.). To predstavlja celih 86 procenata ukupne potrošnje. Smatralo se politički prihvatljivijim rezanje kapitalnih rashoda, nego rezanje tekuće potrošnje. Tekuća potrošnja istiskuje investicije potrebne za podržavanje dugoročnijeg rasta i nije održiva. Najveći deo te potrošnje ide na tri kategorije: (i) plate u javnom sektoru (13 procenata BDP-a u 2011., rast s 11,4 procenata u 2005.); (ii) transferi i subvencije (16,5 procenata BDP-a u 2011., rast s 13,2 u 2005.); i (iii) nabavka roba i usluga (10,2 procenata BDP-a u 2011., manji rast s 9,7 procenata u 2005.). Veličina vlade (administrativnih uprava) doprinosi da je izdvajanje za plate dostiže gotovo 13 procenata BDP-a, što spada među najveće ne samo na Zapadnom Balkanu, već i Evropi i Centralnoj Aziji. Tokom većeg dela perioda 2006-2011 rast potrošnje na plate je bio veći od rasta prihoda do čega je došlo uglavnom zbog povećanja plata, ali i povećanja broja zaposlenih. Zaposlenici javnog

Puni naziv projekta

sektora (isključujući preduzeća u državnom vlasništvu i zdravstvene radnike) čine relativno velik udeo u radnoj snazi (11 procenata) i ukupnoj zaposlenosti (19 procenata). Na kantone u FBiH otpada najveći deo zaposlenih u javnom sektoru u FBiH, nakon čega slede RS i država.

Ukupni prihodi od direktnih i indirektnih poreza prikupljeni u BiH, u 2011. godini su iznosili oko 5,8 milijardi KM, što je za 5,2 procenta više nego prethodne godine. Ukupni prihodi od doprinosa, u istom periodu, iznosili su oko 4 milijarde KM, što je za 6 procenata više od prihoda od doprinosa prikupljenih u 2010. godini. Od toga, oko 83 procenta se odnosi na prihode prikupljene od indirektnih poreza. Najveći udeo u ukupnim prihodima od indirektnih poreza čine prihodi od PDV-a (62,5%). Zatim, slede prihodi od akciza sa 25,8%, putarine i carine sa 6%, odnosno 5,8%.

Prema podacima UIO BiH za period I-XI 2012. godine je prikupljeno oko 4,5 milijardi KM prihoda od indirektnih poreza, što je za 0,2% manje nego u istom periodu prethodne godine. Kao i ranijih meseci, posmatrano na godišnjoj osnovi jedino prihodi od akciza beleže povećanje.

Indirektni porezi	I-XI 2011.	I-XI 2012.	rast u % (g/g)	rast u % (m/m)
Carine	258,8	208,1	-19,6	-11,3
Akcize	1.153,0	1.195,1	3,7	5,4
PDV	2.792,4	2.797,2	0,2	8,4
Putarine	269,2	262,5	-2,5	-1,0
Ukupno	4.473,2	4.462,9	-0,2	-4,6
<i>Izvor: Uprava za indirektno oporezivanje BiH</i>				
<i>u milionima KM</i>				

U strukturi prihoda od PDV-a značajno mesto zauzimaju prihodi od PDV-a na uvoz sa oko 80%. Zajedno s prihodima od carina, PDV na uvoz čini 55,5% ukupnih prihoda od indirektnih poreza. Rast prihoda od PDV-a uzrokovan je i određen prvenstveno strukturom ovog poreza. Uvozni PDV-a na kraju 2011. godine beleži rast od 12,4 procenta. U isto vreme, **prihodi od domaćeg PDV-a beleže smanjenje od 19,4 procenta.**

Ukupni prihodi prikupljeni od direktnih poreza i doprinosa u entitetskim poreskim upravama za jedanaest meseci 2012. godine su za skromnih 1,3% veći u odnosu na isti period prethodne godine.

Poreska uprava FBiH ostvarila je skromni porast prihoda od direktnih poreza (0,5% g/g), kao i prihodi od doprinosa (0,6% g/g). Tokom posmatranog perioda, prihodi od direktnih poreza prikupljenih u PU RS nastavljaju da se smanjuju (1,7% g/g), dok su prihodi od doprinosa ostali nepromenjeni.

Prihodi od direktnih poreza, ostalih taksi, kazni i doprinosa u periodu I-X 2011. i 2012. godine						
Naziv prihoda	FBiH			RS		
	2011.	2012.	%	2011.	2012.	%
Direktni Porezi	461,9	464,3	0,5	419,3	412,3	-1,7
Porez na dohodak	260,9	254,3	-2,5	222,2	236,8	6,6
Porez na dobit	127,0	137,5	8,3	124,5	117,9	-5,3
Porezi građana	73,0	69,8	4,4	29,0	21,3	26,6
Ostali porezi	1,0	2,7	170,0	43,6	36,3	-16,7
Ostale takse, kazne i naknade	316,2	365,7	15,7	233,5	236,1	1,1
Doprinosi	2.401,5	2.417,0	0,6	1.189,3	1.190,7	0,1
PIO	1.331,0	1.336,9	0,4	633,1	634,4	0,2
Zdravstvo	962,2	971,4	1,0	471,8	470,5	-0,3
Nezaposleni	108,3	108,7	0,4	32,2	33,2	3,1
Dječija zaštita	0,0	0,0	-	48,8	49,3	1,0
Zapošljavanje invalida	0,0	0,0	-	3,4	3,3	2,9
Ukupno	3.179,6	3.247,0	2,1	1.842,1	1.839,1	-0,2

Izvor: Poreska uprava RS i Poreska uprava FBiH

Postojeća poreska struktura se značajno oslanja na oporezivanje rada. Stope socijalnih doprinosa su mnogo veće nego svih ostalih poreza u BiH, a velike su i u poređenju s drugim zemljama. Ukupna stopa socijalnih doprinosa u FBiH iznosi do 41,5 procenata bruto plate. To je veće nego u RS (33 procenta) ili OECD prosek (29,5 procenata) ili EU-86 prosek (38,1 procent). U BiH je stopa poreza na potrošnju (PDV) 17 procenata, dok su stope poreza na prihod (i pojedinaca i kompanija) 10 procenata.

Puni naziv projekta

		BiH			Albanija	Kosovo	Makedonija	Crna Gora	Srbija
		FBiH	RS	DB					
Penzije	Radnik	17	18	17	8,8	10	18	15	11
	Poslodavac	6	0	6 or 0	12,8	5	0	5,5	11
Plate	Radnik	12,5	12,5	12	1,7	0	7,8	8,5	6,15
	Poslodavac	4	0	0	1,7	0	0	3,8	6,15
Nezaposlenost	Radnik	1,5	1	0	0,0	0	0	0	0
	Poslodavac	0,5	0	0	0,9	0	0	0,5	0,75
Ostali soc. doprinosi	Radnik	0	1,5	0	0,7	0	0	0	0
	Poslodavac	0	0	0	1,3	0	0	0	0
Porezi/ Ukupno	Radnik	31	33	29	11,2	10	27	24	17,9
	Poslodavac	10,5	0	6 or 0	16,7	5	0	9,8	17,9
	Ukupno	41,5	33	29 ili 34	27,9	15,0	27,0	33,8	35,8
	PDV	17	17	17	20	16	5 ili 18	17	8 ili 18
	Stopa poreza na prihod pojedinaca	10	10	10	10	0/4/8/10	10		12
	Stopa poreza na prihod kompanija	10	10	10	10	10	10	9	10

Napomene:

Bosna i Hercegovina

- U FBiH se doprinosi plaćaju samo na plate, dok naknada za topli obrok i prevoz nisu uključene u poresku osnovicu.
- U RS ukupan prihod podliježe plaćanju socijalnih doprinosa i nema izuzetaka
- Distrikt Brčko nema svoj penzioni fon. Radnici biraju u koji penzioni fond žele uplaćivati doprinos, a poslodavac vrši platu.
- U FBiH postoji lični odbitak u iznosu od 300 KM mjesečno (3600 KM godišnje) od poreza na prihod
- U RS nema ličnog odbitka od poreza na prihod.

Kosovo

- Kosovo ima četiri stope poreza na prihod pojedinaca u zavisnosti od mjesečnog prihoda: EUR 0-80 0%, EUR 80-250 4% EUR 250-450 8% i preko EUR 450 10%

Makedonija

- Porez na prihod kompanija i pojedinaca imaju uplaćenu stopu od 10%. Efektivne stope su značajno niže. Porez na prihod pojedinaca se plaća po odbitku doprinosa poreskih olakšica. I za kompanije postoje velikodušna izuzeća. Porez se plaća samo na podijeljeni profit, reinvestirani profit je oslobođen poreza.
- Stope socijalnih doprinosa se primjenjuju na bruto prihod. Stopa zdravstvenog osiguranja za neka zanimanja može biti veća od navedene u tabeli. Stopa zdr. osiguranja uključuje obaveznu stopu od 7.3% bruto prihoda i dodatnih 0,5% bruto prihoda za profesionalne povrede.
- Hrana, poljoprivredni inputi, IT proizvodi, komunalne usluge i druge potrepštine se oporezuju preferencijalnom stopom PDV-a od 5%. Izvoz je oslobođen PDV-a.

Srbija

- postoji neoporezivi odbitak - prvih 7300 dinara (73 EUR) plate se ne oporezuje. Kao rezultat efektivna stopa poreza na prihod pojedinaca je približno 10.3%
- postoji još dodatni porez na prihod pojedinaca koji plaćaju godišnje oni koji zarađuju pet puta više od prosječne plaće. Taj je porez na 10%. Međutim plaća ga manje od 1% zaposlenih.
- Socijalni doprinosi se plaćaju na plate do iznosa od pet prosječnih. Ako je nečija plata veća od pet prosječnih plata, socijalni doprinosi se ne plaćaju na taj dodatni iznos.
- Osnovna stopa PDV-a je 18%. Postoji i stopa od 8% koja se primjenjuje na neke proizvode, uglavnom prehrambene, ali i neke koji su za vladu od "Strateškog značaja", npr. IT oprema.

Izvor: Dokument Svetske banke: Bosna i Hercegovina: Izazovi i preporuke za reforme - Pregled javnih rashoda i institucija (februar, 2012)

Spoljnja i unutrašnja zaduženost

Novo zaduživanje, skupa s realnim padom BDP, povećanjem prosečne realne kamatne stope na javni dug, kao i deprecijacija vrednosti konvertibilne marke u odnosu na američki dolar doveli su do povećanja javne zaduženosti BiH u 2009. godini. U 2010. godini nastavljen je trend rasta javne zaduženosti, pa je udeo javnog duga u BDP-u iznosio 38,6%. U 2011. godini glavni faktori koji su doveli do minornog rasta zaduživanja od svega 0,5 procenata u odnosu na prethodnu godinu je deficit u iznosu od 0,6 procenata BDP-a, negativna prosečna realna kamatna stopa na javni dug, kao i aprecijacija vrednosti konvertibilne marke u odnosu na američki dolar.

Struktura javnog duga u BiH i godišnje stope promene

	2009.	2010.	2011.
Unutarnji dug	3.038	3.202	3.314
% rasta g/g	-3,9	5,4	3,5
Vanjski dug	5.234	6.289	6.660
% rasta g/g	23,4	20,2	5,9
Ukupni javni dug	8.272	9.491	9.974
% rasta g/g	11,8	14,7	5,1

Izvor: Ministarstvo financija i trezora BiH

Spoljni dug BiH na kraju trećeg kvartala 2012. godine iznosio je 6,9 milijardi maraka i u odnosu na kraj 2011. godine veći je za 300 miliona KM, pokazuju podaci Centralne banke BiH.

Prema Informaciji o stanju javne zaduženosti BiH na dan 31.12.2011. godine, spoljni dug je na kraju 2011. godine iznosio 6.660.217.614. Na kraju 2010. godine bio je 6,2 milijarde, dok je na kraju 2009. godine iznosio 5,2 milijarde KM.

Najveća dugovanja BiH ima prema Svetskoj banci, Evropskoj banci za obnovu i razvoj (EBRD), Evropskoj investicionoj banci, Međunarodnom monetarnom fondu te drugim međunarodnim finansijskim institucijama.

U Izveštaju o izvršenju budžeta institucija BiH i međunarodnih obaveza BiH za devet meseci 2012. godine, navodi se da je BiH u prvih devet meseci 2012. godine vratila 227,2 miliona KM spoljnog duga. Od toga se na otplatu

Puni naziv projekta

glavnice odnosi 153,14 miliona KM ili 67,4 odsto, a na otplatu kamate, servisnih i drugih troškova 74,06 miliona KM ili 32,6 odsto ukupno plaćenog iznosa – navodi se u izveštaju i dodaje da se na izmirene obaveze FBiH odnosi 140,51 miliona KM, na obaveze RS 84,85 miliona KM, Brčkog 110.000 KM, te institucija BiH 1,73 miliona KM.

Posmatrano od 1996. godine zaključno sa 2011. godinom po nameni kredita, najindikativniji je odnos kreditnih sredstava koji se troši za infrastrukturu, javni sektor i privredu. Vrlo skroman iznos sredstava koji se namenjuje privredi za posledicu ima upravo to da je BiH u sve težem ekonomskom stanju. Na primer, u 2011. i 2010. godini samo 14 odsto kreditnih sredstava namenjeno je privrednim delatnostima, a s obzirom šta se sve podrazumeva pod privrednim delatnostima (kredite za potporu sledećim projektima: lokalne inicijative, demobilizacija, farme, industrija, šumarstvo, izvozna potpora preduzećima, potpora privatizaciji banaka, trgovina i transportne olakšice, projekti za zapošljavanje, lokalne inicijative, tehnička pomoć u privatizaciji, prilagođavanje poslovnog ambijenta, krediti za privatni sektor, razvoj male poljoprivrede, razvoj i zaštita šuma itd), podatak je još porazniji.

Kreditni za	Infrastruktura ⁷		Javni sektor ⁸		Privredne djelatnosti ⁹		Ukupno "novi dug" mil. KM
	Godina	mil. KM	%	mil. KM	%	mil. KM	
1996.	134,97	32	246,85	58	43,99	10	425,82
1997.	277,14	46	246,08	41	74,82	13	598,04
1998.	397,96	43	435,86	47	101,30	11	935,13
1999.	540,35	41	627,48	48	152,23	12	1.320,06
2000.	482,53	31	904,91	58	170,02	11	1.557,46
2001.	620,51	33	1.067,74	57	179,96	10	1.868,21
2002.	624,51	31	1.069,82	54	295,00	15	1.989,33
2003.	633,31	33	970,65	50	343,44	18	1.947,40
2004.	739,29	36	929,12	46	357,27	18	2.025,68
2005.	956,22	42	931,17	41	401,65	18	2.289,04
2006.	953,55	41	935,89	41	401,65	18	2.273,09
2007.	968,36	44	690,39	31	556,35	25	3.172,04
2008.	1.217,00	49	731,00	29	545,00	22	2.493,00
2009.	1.508,64	48	1.120,17	35	543,23	17	3.172,04
2010.	1.916,40	45	1.748,04	41	598,17	14	4.262,61
2011.	2.344,97	50	1.714,20	36	671,21	14	4.730,38

Puni naziv projekta

Takođe, od ukupno ugovorenih kredita, neangažovano je 1.794.593.486, na šta se samo u 2011. platilo 3.678.835 KM commitment fee, odnosno kamate na ugovorena, a nepovučena kreditna sredstva.

Što se tiče duga Federacije BiH po osnovu izdatih garancija za zaduženja kantona, opština i javnih preduzeća zaključno sa 31.12.2011. godine, iznos za kantone je 78.404.245,67, za opštine 38.205.624,69, a za javna preduzeća iznos garancija je 65.350.050 eura, dok je stanje duga u KM-30 procenata od iznosa garancija 38.344.076,78 KM.

U Republici Srpskoj, ukupne garancije Vlade po kreditnim sredstvima sa stanjem na dan 31.12.2011. iznosila su 25.911.550,00.

Unutarnja zaduženost BiH na dan 31.12.2011.godine iznosi 3.314,47 miliona KM, s tim da ne obuhvata obaveze po osnovu restitucije, a čine je

- direktni i indirektni unutrašnji državni dug
- unutrašnji dug entiteta i Distrikta
- unutrašnji dug opština, gradova i kantona

FBiH - 1.568,33 miliona, RS 1.696,61 miliona i BD 49,53 miliona. Indikativno je posmatrati potraživanja komercijalnih banaka! ¹

KREDITI KOMERCIJALNIH BANAKA BiH (u milionima)

Godina	Institucije BiH	Entiteti	Kantoni	Opštine	Fondovi soc.zaštite	Nefinansijskim javnim preduzećima
2007	0,7	15,6	3,4	92,6	15,6	624,2
2008	1,7	102,2	3,2	142,9	13,6	626,5
2009	1,4	98,5	4,3	187,2	53,2	633,8
2010	0,1	112,5	42,5	223,5	67,1	737,7
2011	0,0	245,7	44,2	272,6	64,8	764,0
08-2012	0,0	411,0	67,7	299,0	40,08	798,0
09-2012	0,0	417,3	67,2	311,1	37,8	784,9
10-2012	0,0	414,0	68,6	312,4	36,2	789,5
11-2012	0,0	416,9	70,4	311,7	35,3	782,6
12-2012	0,0	407,4	69,4	311,8	38,3	785,3

¹ Izvor: Centralna banka Bosne i Hercegovine

POTRAŽIVANJA KOMERCIJALNIH BANAKA U FEDERACIJI BiH (u milionima)

Godina	Potraživanja od generalne vlade (entitet, kantoni, opštine, fondovi soc.zaštite)	Potraživanja od nefinansijskih javnih preduzeća
2007	34,8	577,2
2008	81,2	574,2
2009	85,5	576,5
2010	152,3	656,3
2011	280,3	691,3
08-2012	371,2	694,7
09-2012	369,3	680,2
10-2012	351,7	671,7
11-2012	385,1	665,5
12-2012	412,9	663,2

POTRAŽIVANJA KOMERCIJALNIH BANAKA U REPUBLICI SRPSKOJ (u milionima)

Godina	Potraživanja od generalne vlade (entitet, opštine, fondovi soc. zaštite)	Potraživanja od nefinansijskih javnih preduzeća
2007	93,3	49,4
2008	184,9	55,0
2009	270,5	59,6
2010	313,6	92,8
2011	625,0	77,5
08-2012	811,7	108,3
09-2012	798,6	107,2
10-2012	820,4	121,7
11-2012	827,5	120,8
12-2012	823,9	126,4

Puni naziv projekta

Oktobra 2008. godine Centralna banka Bosne i Hercegovine je donela odluku da smanji stope obavezne rezerve sa 18% na 14%, a kao rezultat smanjenja stope banke će na raspolaganju imati dodatnih 727 miliona KM. Zatim 04.01. 2011. Upravno veće Centralne banke Bosne i Hercegovine donosi odluku o smanjenju stope obavezne rezerve na depozite koji ulaze u osnovicu za obračun obavezne rezerve, čija je ročnost do jedne godine, s 14 na 10 posto dok je stopa obavezne rezerve na depozite oročene na period duži od jedne godine ostala 7 odsto.

Ovom odlukom bi dodatna likvidna sredstva za komercijalne banke iznosila oko 300 miliona KM, što bi trebalo imati indirektni efekat na likvidnost realnog sektora.

Dakle, od oktobra 2008. godine do januara 2011. oko milijardu dodatnih sredstva imale su banke na raspolaganju, sa očekivanjem da će to pomoći indirektno realnim sektoru.

Međutim!

Samo prostom računicom povećanja potraživanja komercijalnih banaka od entiteta, kantona, opština, fondova socijalne zaštite i javnih preduzeća samo u ovom periodu dolazimo do iznosa od jedne milijarde i devedeset miliona ili 1.090.600.000,00! Ta potraživanja obuhvataju kredite, kamate, trezorske zapise, obveznice

Po podacima Centralne banke BiH, vidljivo je da krediti sektoru opšte vlade beleže dvocifrene stope rasta, što pokazuje nedostatak javnih prihoda u odnosu na rashode.

u mil. KM

Godina	Mjesec	Ukupni krediti	Kreditni stanovništvu	Kreditni nefinancijskim poduzećima	Kreditni općoj vladi	Kreditni ostalim sektorima
2012.	01.	15.355,1	6.690,7	7.901,3	677,9	85,3
2012.	02.	15.382,9	6.659,6	7.959,6	683,5	80,3
2012.	03.	15.449,9	6.688,9	7.990,9	678,6	91,6
2012.	04.	15.548,6	6.709,9	8.054,9	687,2	96,6
2012.	05.	15.674,6	6.759,8	8.114,9	689,7	111,0
2012.	06.	15.676,3	6.786,9	8.093,0	691,3	105,1
2012.	07.	15.729,2	6.802,0	8.093,0	738,5	95,8
2012.	08.	15.873,8	6.804,3	8.160,9	818,5	90,1
Stopa rasta g/g						
2012.	01.	5,6%	6,9%	2,1%	52,7%	-13,8%
2012.	5	5,3%	6,6%	2,0%	50,8%	-17,7%
2012.	03.	4,6%	6,6%	0,8%	47,2%	-14,3%
2012.	04.	5,1%	6,2%	2,0%	46,6%	-3,8%
2012.	05.	5,0%	6,0%	1,7%	44,4%	15,4%
2012.	06.	4,5%	5,8%	1,2%	42,3%	10,4%
2012.	07.	4,3%	5,0%	0,9%	47,9%	6,1%
2012.	08.	5,2%	5,2%	1,8%	60,7%	3,4%
Prosječna godišnja stopa rasta za osam mjeseci						
2011.		5,2%	1,6%	7,3%	32,2%	-15,6%
2012.		5,0%	6,0%	1,5%	49,1%	1,8%

Izvor: Centralna banka BiH

Puni naziv projekta

Dok je obim kredita datih stanovništvu porastao u 2011. godini 1,6%, a u 2012. godini 6%; nefinancijskim preduzećima u 2011. godini 7,3%, a u 2012. 1,5%, **kreditni dati opštim vladama u 2011. porasli su 32,2%, a u 2012. godini 49,1%.**

Komercijalne banke u 2011. godini iscrpile su svoje rezerve, operativne troškove su smanjile za 320 miliona (sekretar Udruženja banaka BiH Mijo Mišić, novembra 2012) Iz Udruženja banaka BiH iznose podatak da se u kreditnom portfoliju BiH učešće loših kredita povećalo sa 3,3 na 12,6 odsto samo u posljednje četiri godine

U BiH ima oko milion i po kreditnih partija, od čega samo 150.000 otpada na kredite pravnim licima

Nezaposlenost i pad investicija

Po podacima Agencije za rad i zapošljavanje BiH, anketna stopa nezaposlenosti je u avgustu 2012. godine iznosila 28 odsto, dok je broj nezaposlenih lica na evidencijama zavoda i službi zapošljavanja iznosio 545.881. Stopa registrovane nezaposlenosti za oktobar 2012. godine iznosila je 44,3% i u odnosu na septembar 2012. godine bila je veća za 0,1 procenat.

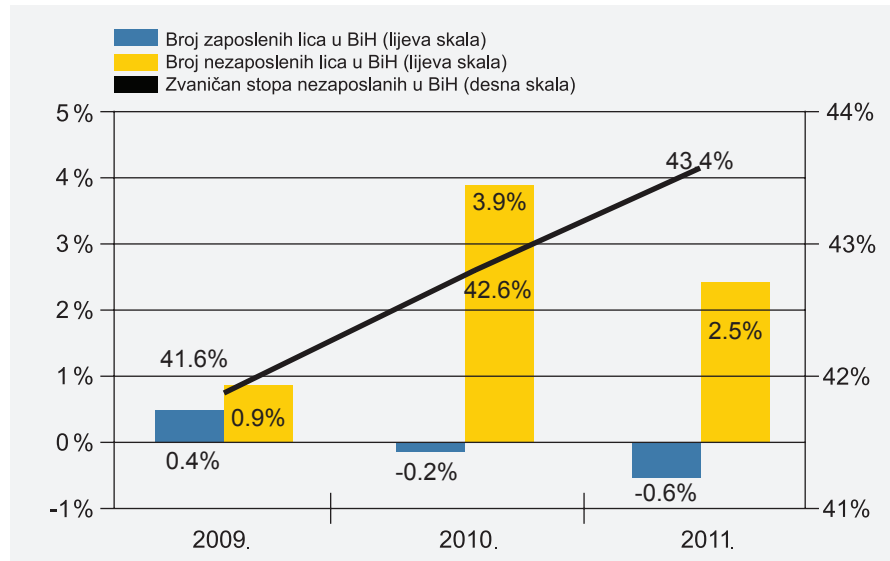
Prema pokazateljima u Bosni i Hercegovini za novembar bilo je 547.797 nezaposlene osobe na evidencijama zavoda i službi zapošljavanja, što je za 1.859 osoba ili 0,34% više nego u odnosu na oktobar 2012. godine. Nezaposlenost se povećala u Federaciji BiH za 1.060 osobe (0,28%), u Republici Srpskoj za 642 osobe (0,42%) i Brčko distriktu BiH za 157 osoba (1,30%).

U strukturi lica koja traže zaposlenje, zaključno sa 30.11.2012. godine, NKV radnika je 159.892 ili 29,19%, PKV 11.142 ili 2,03%, KV 190.034 ili 34,69%, VKV 3.703 ili 0,68%, NSS 1.837 ili 0,34%, SSS 139.966 ili 25,55%, VŠS 7.499 ili 1,37% i VSS 33.724 ili 6,16%.

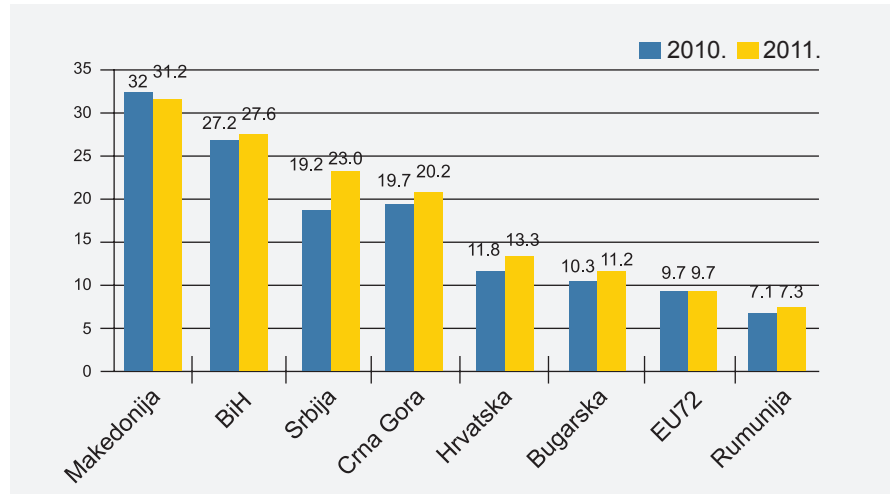
Najveći broj evidentirane nezaposlenosti čine lica sa trećim stepenom obrazovanja KV radnici 34,69%, te NKV radnici 29,19%.

U novembru je ukupno 12.223 osoba brisano sa evidencija službi zapošljavanja, a od tog broja 5.866 osoba je zaposleno sa evidencija službi zapošljavanja. Istovremeno je za 5.968 osoba prestao radni odnos, dok su poslodavci u ovom periodu prijavili potrebe za zapošljavanjem 1.904 novih radnika.

Prosečan broj nezaposlenih lica u 2011. iznosio je 529.690 i u odnosu na prosek u 2010. godini povećan je za 11.850 ili 2,3 odsto. Od ukupnog broja lica koja traže zaposlenje u 2011. godini bilo je 266.429 ili 50,3 odsto žena. Što se tiče kvalifikacione strukture, najveće učešće u ukupnoj nezaposlenosti u 2011. godini činila su lica sa trećim stepenom obrazovanja KV radnici 35,2 odsto, zatim NKV radnici 30,6 odsto, te radnici sa SSS 24,6 odsto.

Izvor: Agencija za statistiku BiH, Zavod za zapošljavanje FBiH, RS i BD, DEP kalkulacije

Izvor: Agencije za statistiku posmatranih zemalja, Eurostat za EU 27

U novembru 2012. godine broj zaposlenih u pravnim osobama BiH iznosio je 686.681, a od toga 280.659 žena. U odnosu na oktobar 2012. godine broj zaposlenih u pravnim osobama se smanjio za 0,1%, a broj zaposlenih žena se nije menjao.

Najveći broj zaposlenih je u prerađivačkoj industriji (132.989), trgovina na veliko i malo, popravka motornih vozila i motocikla te predmeta za ličnu upotrebu i domaćinstvo (129.554), javna uprava i odbrana 72.071, obrazovanje 59.7978 i zdravstvena zaštita i socijalna pomoć 47.334, dok je u poljoprivredi, lov i šumarstvu zaposleno 16.260.

Broj penzionera (decembar 2012) FBiH 381.704, a RS 238.576, što je ukupno 620.280. U odnosu na ukupan broj zaposlenih, to je odnos jednog penzionera naspram 1,11 zaposlenih! Dakle, izjednačen broj zaposlenih i penzionera.

Trend porasta broja nezaposlenih se, nažalost, nastavio, pa je na kraju januara 2013. godine na evidencijama zavoda i službi za zapošljavanje bilo je rekordnih 554.640 osoba!

Jedna od posledica velikog oprezivanja rada je veliki broj zaposlenih u neformalnom sektoru. Porezi na prihod i socijalni doprinosi povećavaju razlike između troškova radne snage i onoga što radnik dobije „na ruke—, što se definiše kao poresko opterećenje. Drugim rečima poresko opterećenje je udeo poreza u ukupnim troškovima radne snage. Povećanje poreskog opterećenja, stoga, povećava podsticaje za neformalnost.

Strane direktne investicije

Prema revidiranim podacima Ministarstva vanjske trgovine i ekonomskih odnosa BiH strana ulaganja u tri kvartala 2012. godine su iznosila 376,42 miliona KM što predstavlja povećanje za oko 25,3 % u odnosu na ulaganja u istom periodu 2011. godine kada su SDI iznosila oko 300,4 miliona KM.

U milionima KM	K1	K2	K3	K4
2010.	470,4	149,5	32,1	29,6
2011.	93,1	99,5	107,8	128
2012.	-4,99	308,41	73	

Primeru radi, prema podacima sudova, u periodu od 01.01.2011. godine do 31.03.2011. godine, u sudske registre nadležnih registracijskih sudova na području BiH izvršen je upis 267 firmi sa stranim kapitalom, od čega su pravni osnov upisa za 192 firme (72%), izmene odnosno dokapitalizacija, a 75 (18%) se odnosi na osnivanje novih firmi. Ako se uzme u obzir da od novoupisanih 75 firmi, 59 je sa minimalnim potrebnim kapitalom za registraciju (2.000 KM), vidljivo je da je karakteristika registrovanih SDU na niskom nivou.

Opterećenost privrede

Opterećenje po zaposleniku u FBiH iznosi 71 posto, a u RS-u 60,3 posto. Problematično je i to što se poslodavcu vrlo malo vraća od onoga što uplati državi. Oko pet posto troškova poslovanja se odnosi na parafiskalne namete, a ostalih 15 posto na poreze i doprinose. Nadalje, u državi je prema dokumentu *Analiza opterećenja privrede u BiH* (Udruženja poslodavaca u FBiH u saradnji sa Asociacijom poslodavaca BiH i uz finansijsku podršku Međunarodne organizacije rada, decembar 2011. godine) 20 posto samofinansirajućih zaposlenika koji sami plaćaju doprinose.

Da bi preduzeće nesmetano obavljalo delatnost neophodno je da se pri država preko 20 zakona vezanih za plaćanje raznih fiskalnih i parafiskalnih dažbina i oko 30 zakona kojima su, ako ih se ne pridržava, predviđene ka-

Puni naziv projekta

znene odredbe. Također, preduzeće je dužno da u toku godine preda preko 150 raznih prijava i obrazaca. Poslodavci upozoravaju da na konkurentnost bh. preduzeća utiče i to što su kamatne stope na kredite duplo veće od kamata u EU, porezi i doprinosi na lična primanja su jednaki ili veći od onih u okruženju, uslovi za dobijanje kredita rigorozni, dok su tarife komunalnih usluga (električna energija, voda, grejanje) za 50 posto skuplje nego za domaćinstva. Jedno malo preduzeće, koje broji 20 zaposlenih i ostvari prihod od 1,5 miliona KM godišnje, za plate izdvaja u proseku 230.000 KM, a po osnovu raznih administrativnih taksi, komunalnih usluga i drugih obaveza mora izdvojiti 160.000 KM. Fiskalne i parafiskalne obaveze iznose oko 66.000 KM. U ovo ne ulaze porezi na dohodak, posebni doprinosi o privremenim poslovima i slično. U kantonima je situacija još složenija, jer su nameti privrednicima u kantonima još veći, a svaki kanton ima svoje propise.²

Obaveze poslodavaca: indirektni porezi - porez na dodatnu vrednost, carine i akcize; direktni porezi- porezi na dobit, imovinu i dohodak, pa doprinosi za zdravstvo, penziono invalidsko osiguranje i osiguranje od nezaposlenosti. Tu su i parafiskalni nameti: doprinosi za turističke zajednice, vodoprivredu, zaštitu šuma, civilnu zaštitu, komunalne takse i članarine za komore. Slede komunalne usluge: voda, struja, odvoz smeća, pa sudske i administrativne takse, plaćanje dokumentacije za prijavu na postupak javnih nabavki, kao i troškovi kapitala i opterećenja po osnovu zakona i kolektivnih ugovora.

Doprinosi socijalnim fondovima plata Federacije BiH računati na bruto osnovicu su za 28,79% veći od doprinosa u Republici Srpskoj (42,50% : 33,00% : 100,00% = 28,78787%), dok su pak računati na neto osnovicu veći za 50,07% (73,91304% : 49,25373% : 100,00% = 50,06587%) i daleko su najveći u zemljama okruženja i EU i zajedno sa porezima u FBiH opterećuje privredu i građane FBiH za cca 2,0 milijarde KM godišnje više u odnosu na Republiku Srpsku. Doprinosi socijalnim fondovima plata Repub-

² "U KS-u se, naprimjer, plaćaju natpisi, odnosno pilati i jarboli i ukoliko imate jedan takav pilat i tri jarbola plaćate između sedam i deset hiljada KM mesečno, a recimo zakoni koji se odnose na državne praznike vas obavezuje da istaknete državnu zastavu za dan državnog praznika. Isto, naprimjer, neke male općine u FBiH, s nekoliko hiljada stanovnika, traže po osamsto do hiljadu KM naknade samo za isticanje firme, a ta naknada u općinama u Sarajevu je 40 posto jeftinija", Mladen Pandurević, direktor Udruženja poslodavaca u FBiH., decembar 2011.

ŠTA SE DA ZAKLJUČITI?

like Srpske računati na bruto osnovicu su za 22,35% manji od doprinosa Federacije BiH (33,00% : 42,50% : 100 = 22,35%), dok su pak računati na neto osnovicu manji za 33,36% (49,25373% : 73,91304% : 100,00% = 33,36%) i najmanji su u zemljama okruženja i EU. Naknade po ugovoru o delu su skoro duplo veće u Federaciji BiH nego u Republici Srpskoj (90,91%).³

Naknade (parafiskalni nameti) se mogu pratiti preko budžeta svih nivoa državne organizacije vlasti, tj. na administrativno-teritorijalnom nivou.

U skladu sa ovim i razlikuju se:

- državne naknade, tj. naknade na nivou BiH,
- entitetske i naknade BD BiH, tj. naknade na nivou bh entiteta i BD BiH,
- kantonalne naknade, tj. naknade na nivou kantona i
- opštinske naknade, tj. naknade na nivou opština.

Opterećenja po osnovu zakona i kolektivnih ugovora

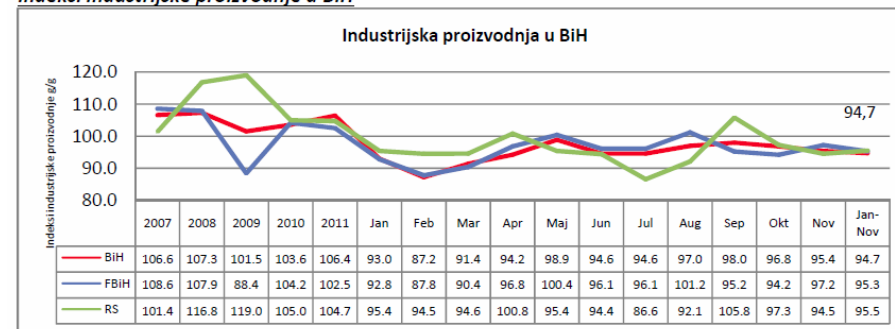
- Kolektivni ugovor
- Zakon o radu
- Zakon o unutrašnjoj trgovini
- Zakon o zaštiti na radu
- Zakon o profesionalnoj rehabilitaciji i zapošljavanju invalida
- Zaštita potrošača
- Zakon o autorskim pravima

Bosna i Hercegovina zauzima 126. mesto među 185 svetskih rangiranih ekonomija po lakoći poslovanja, navodi se u najnovijem Izveštaju o poslovanju 2013 (Doing Business) koji su objavili Međunarodna finansijska korporacija (IFC) i Svetska banka (SB). Bosna i Hercegovina je smanjila administrativno opterećenje u vezi s popunjavanjem obrazaca i uplatu socijalnih doprinosa primenom elektronskog sistema popunjavanja obrazaca i uplate. Osim toga, olakšala je prenos imovine između poslovnih subjekata kompjuterizacijom poslovnog registra. Istovremeno, Bosna i Hercegovina je otežala pristup informacijama o kreditima zaustavljanjem prikupljanja kreditnih informacija o pojedincima od strane privatnih kreditnih biroa. Međutim, višegodišnji je problem pokretanja poslovanja, koji je za BiH 11 koraka i 37 dana, a u poređenju sa Makedonijom gdje je to za dva koraka za dva dana.

³ Analiza opterećenja privrede BiH, Udruženja poslodavaca u FBiH u saradnji sa Asocijacijom poslodavaca BiH i uz finansijsku podršku Međunarodne organizacije rada, decembar 2011. godine

Iz samo ovde navedenih podataka, jasno je da nezaposlenost raste, javna potrošnja je van okvira prihoda, a zaduživanje je najviše u korist upravo javne potrošnje, delom infrastrukture, dok u privredu ide najmanje. Prem podacima Agencije za statistiku BiH za novembar 2012. godine u Bosni i Hercegovini je nastavljen trend slabljenja industrijske proizvodnje. Tako je BiH u periodu januar-novembar 2012. zabeležila pad fizičkog obima industrijske proizvodnje od 5,3% u odnosu na isti period prethodne godine. Posmatrano po entitetima pad industrijske proizvodnje u periodu januar - novembar 2012. godine iznosio je 4,7% u FBiH, dok je u RS-u registrovan pad od 4,5% u odnosu na isti period prethodne godine.

Indeksi industrijske proizvodnje u BiH

Izvor: BHAS, FZZS, FBiH, RZSR

Smanjenje uvoza kapitalnih dobara od 1,5% uz stagnaciju izvršenih građevinskih radova ukazuju na devetomesečno smanjenje investicija u odnosu na isti period prethodne godine. Polugodišnji pad građevinskih radova je zamenjen devetomesečnom stagnacijom pre svega zahvaljujući porastu javnih investicija u oba entiteta uoči opštinskih izbora u BiH. U FBiH je zabeležen devetomesečni rast od 2,5%, dok je u RS polugodišnji pad od 15% prepolovljen nakon devet meseci.

Prema podacima objavljenim za novembar 2012, blokirano je 58.054 računa poslovnih subjekata iz Bosne i Hercegovine. Prema popisu koji je objavila Centralna banka BiH, 35.693 poslovna subjekta u BiH imali su blokirani barem jedan bankovni račun. U samo mesec dana, dakle do decembra, ovaj broj je porastao za 500! U decembru broj blokiranih računa iznosio je 58. 541 račun, a

od tog broja 35.846 firmi ima blokirani barem jedan bankarski račun. Prema nekim procenama iz oktobra 2012. preduzeća i građani u BiH duguju više od tri milijarde maraka za poreze i doprinose. U Poreskoj upravi Republike Srpske su u septembru 2012. izneli podatak da su poreski obveznici za direktne poreze i doprinose ukupno dugovali 1,4 milijardu maraka, s tim da je aktivni dug oko 700 miliona maraka, od čega je 515 miliona maraka glavnica, a 185 miliona maraka dug za kamate. Od tog duga reprogramirane su poreske obaveze u iznosu od 260 miliona maraka. Preduzeća u stečaju duguju 320 miliona maraka i 100 miliona maraka se odnosi na nesolventna poduzeća. Znatna su dugovanja i za doprinose. Tako poreski obveznici duguju 336,9 miliona maraka doprinosa za PIO. Od toga su obaveze preduzeća u stečaju u iznosu od 101 milion maraka. Dugovanja za doprinos za zdravstvo premašila su 201,7 miliona maraka, od čega preduzeća u stečaju duguju više od 60 miliona maraka. Poreska uprava Federacije nedavno je na svojoj internet stranici objavila popis od 194 dužničke tvrtke. Prema tom popisu, ukupan dug tih poreskih obveznika krajem juna 2012. iznosio je više od milijardu i 68 miliona maraka.

Zabrinjavajuće je rapidno zaduživanje kod komercijalnih banaka upravo za javnu potrošnju (više izraženo u RS) i javna preduzeća (izraženo u Federaciji BiH). To znači i manje novca za privredu, ali i skuplji novac. Bankama je država sigurniji dužnik nego krajnje posrnuli realni sektor, što je evidentno iz stope rasta nivoa kredita svim nivoima vlasti i fondovima u državi. Posavlja se pitanje i šta čine obveznice i trezorski zapisi tržištu hartija od vrednosti. Ko će kupiti, donosno ulagati u deonice kad je prihod na trezorske zapise i obveznice tako visok i izvestan?!

Bosna i Hercegovina ima u međunarodnim poređenjima relativno nizak udeo prerađivačke industrije. Za diskusiju je šta je uzrok a šta posledica: da li je nizak udeo prerađivačke industrije posledica visokog trgovinskog deficita i posledično velikog udela delatnosti koje su zavisne od uvoza (saobraćaja, trgovine i finansija) ili je visoki trgovinski deficit posledica malog ulaganja u prerađivačku industriju, odnosno istraživanje i razvoj, te maćehinski odnos države prema realnom sektoru.

BiH se u međunarodnim rangiranjima i izveštajima o konkurentnosti Svetskog ekonomskog foruma (WEF) i Svetske banke (WB) nalazi na začelju svih lista. U Izveštaju o konkurentnosti 2012-2013 Bosna i Hercegovina

Puni naziv projekta

je ocenjena sa 3,93 poena od ukupnih 7 čime je zauzela 88. mesto po konkurentnosti ekonomije. Ovakav plasman je za dvanaest mesta bolji u odnosu na prethodni izveštaj.

Ove godine najveći rast zabeležen je u oblasti institucija (sa 109. mesta prošle na 85. mesto ove godine) i inovativnosti (sa 104. na 80. mesto). Najveći pad pokazatelja zabeležen je u oblasti makroekonomska stabilnost (sa 78. na 97. mesto).

BiH je i dalje najlošije ocenjena u oblasti razvoja finansijskog tržišta (119. mesto) i efikasnosti tržišta robe (109. mesto) i takođe u oblasti poslovne sofisticiranosti (109. mesto). Oblast razvoja finansijskog tržišta je ove godine loše ocenjena prvenstveno zbog raspoloživosti finansijskih usluga (121. mesto), raspoloživosti sredstava za kreditiranje preduzetnika (127. mesto) i odobrenosti finansijskih sredstava (123. mesto).

U oblasti efikasnosti tržišta roba loša ocena je prvenstveno zbog intenziteta lokalne konkurencije (138. mesto), stepena tržišne dominacije (127. mesto), broj procedura za početak poslovanja (121. mesto), broja dana neophodnih za početak poslovanja (120. mesto), stepena efekta oporezivanja (109. mesto), troškova poljoprivredne politike (100. mesto) i sofisticiranosti kupaca (124. mesto).

Najproblematičniji faktori za uspešno obavljanje poslovanja u Bosni i Hercegovini koji utiču na nizak nivo konkurentnosti su:

- pristup finansijskim sredstvima,
- visoke poreske stope,
- neefikasna birokratija,
- korupcija.

SA STRANPUTICE NA GLAVNI PUT

Sindikati su tradicionalno jedini akteri u društvu koji se bore za jednakost naknada za rad. Porast nejednakosti je vidljiv u svetu, posebno u zadnjih 20 do 30 godina izražen je tamo gde su sindikati najslabiji. Životni standard bh. građana je najniži u regionu. Od tri konvertibilne marke dnevno živi svaki peti stanovnik u BiH, a njih oko 25.000 jednom dnevno se hrani u narodnoj kuhinji. Time je BiH svrstana na popis 20 najsiromašnijih zemalja sveta. Prema nekim analizama, svaka šesta osoba u BiH svake večeri zaspe gladna, a oko 48 posto stanovništva živi na granici siromaštva. Čak 700.000 ljudi živi ispod opšte granice siromaštva u koje se ubrajaju svi sa manje od 240 KM primanja mesečno. Prosečna penzija danas u BiH iznosi 340 KM (oko 170 eura), dok prosječna mesečna plata iznosi 830 KM (oko 415 eura).

Više od 50 posto penzionera prima mesečno oko 150 eura, dok s druge strane, najveća penzija koju prima nekoliko hiljada građana iznosi 700-800 eura. Većina zaposlenih zarađuje manje od 1000 KM (oko 500 eura mesečno), najveća isplaćena plata u BiH iznosi 220.249 KM (oko 110.000 eura) i radi se o zaposlenom u jednoj mikrokreditnoj organizaciji. U BiH su zabeležene i plate u visini od 181.112, 180.085, 91.419 i 84.100 KM. ne ulazeći ovde u razloge zašto su prijavljene ovolike plate i da li se radi o nekim vrstama malverzacije.

Država već godinama najbolji poslodavac, tako da je plata jednog parlamentarca oko 5.000 KM (neto), ministara između 4.000 i 4.800 KM, a uposlenika u državnim agencijama više do 2.000 KM.

Potrošačka korpa u BiH je jedna od najskupljih u Evropi ako se stave u odnos prema prosečnoj mesečnoj neto plati. Potrošačka korpa u BiH iznosi oko 1.600 KM, dok je prosečna neto plata oko 830 KM. S druge strane, u prvih devet meseci 2012. godine, na primer, prema podacima državne Uprave za indirektno oporezivanje, uvezeno je oko 40.000 automobila vrednih skoro 400 miliona KM, što je za oko 100 miliona više nego 2010. godine. Među uvezenim automobilima su i novi "mercedes SLS AMG" vredan oko 320.000 KM, "audi A8 L" vredan oko 212.000 KM i još 78 automobila čija vrednost prelazi 100.000 maraka. U 2011. godini

Pristup finansiranju	17,2 %
Politička nestabilnost	11,9%
Porezne stope	11,7%
Vladina nestabilnost/dobri porezi	11,5%
Inflacija	11,1%
Porezni propisi	7,2%
Neefikasnost državne administracije	6,4%
Propisi strane valute	4,9%
Korupcija	3,8%
Restriktivni radni propisi	3,2%
Nedovoljni kapaciteti inovativnosti	2,8%
Oskudna radna etika u državnoj radnoj snazi	2,7%
Neadekvatno obezbeđenje infrastrukture	2,3%
Kriminal i krađe	1,7%
Neadekvatna educiranost radne snage	0,9%
Oskudna zdravstvena zaštita	0,5%
	100

Loša konkurentna pozicija BiH je posledica neefikasnosti javne vlasti, zastoja u provođenju reformskih procesa i sporog ekonomskog prilagođavanja. BiH nije privlačna destinacija ni za strane investitore. Nefunkcionisanje postojećih i spora uspostava novih i planiranih institucija otežava i/ili onemogućava rast BiH izvoza. Osim prepreka prouzrokovanih neefikasnošću javnog sektora, BiH preduzeća imaju lošu konkurentnu poziciju zbog slabog pristupa novim tehnologijama i nedostatka kadrova za određene specijalističke oblasti.

U ovom momentu (mart 2013) ni na vidiku nisu bilo kakve mere ili zakoni koji bi unapredili poslovanje realnog sektora i doveli do veće zaposlenosti, što je osnovni uslov za napredak ekonomije i uopšte održivost ovog glomaznog sistema, da ne govorimo o smanjenju siromaštva. I dalje je na sceni ubrzano zaduživanje, a jedine "mere" su one iz pisma namere Međunarodnom monetarnom fondu za dobijanje stand-by aranžmana.

uvezenje najskuplji automobil iklad u BiH, "mercedes S 600L guard" koji je vlasnika koštao više od milion maraka. S druge strane, bh. građani u prosequ koriste vrlo stare automobile u odnosu na ostatak evropskih zemalja. Naime, na osnovu analize koju je uradio Institut za privredni inženjering Zenica, prosečna starost putničkih automobila u Federaciji BiH u 2011. godini bila je 16,93 godine. Također je ustanovljeno da je blizu 45 posto celokupnog voznog parka u FBiH starije od 20 godina.¹

Nasuprot tome, prema poslednjim istraživanjima, u BiH ima 85 milionera, u čijem je posedu 9 milijardi dolara! Za nizak rejting sindikata postoji više razloga, koji bi se mogli grupisati u nešto što bi se, prvo, okarakterisalo kao odsustvo pozitivnih rezultata i vidljivog razvoja. Siindikati, posebno ovako razjedinjeni, nisu zajedno sa drugim akterima uspeli da zaustave sunovrat privrede niti da spreče da troškove tranzicije plate oni koji najmanje imaju. I među sindikalnim aktivistima raširena je svest o nemoći i nedovoljnom uticaju sindikata. Zemlje u tranziciji su listom plaćale visoku cenu povratka na kapitalizam, zatim procesu demokratizacije, itd, a Bosna i Hercegovina najveću od svih svojih suseda. Jer, kao da se eksperimentisalo sa državom, pa su se neselektivno primenjivali recepti izvana, a da nije zaživela pravna država. Prvi postratni zakoni o privatizaciji u entitetima su donešeni još 1997.g., ali je tek donošenjem Okvirnog zakona o privatizaciji preduzeća i banaka na nivou Bosne i Hercegovine (1998.g.), koji je nametnut od strane Kancelarije visokog predstavnika u BiH, stvoren pravni okvir za pokretanje postupka privatizacije sa tri odvojena sistema privatizacije državnog kapitala u tri administrativne jedinice (entiteti i Brčko distrikt). Proces nije praćen stvaranjem kadrova sposobnih da rade i upravljaju u uslovima tržišne utakmice, a državna imovina je postala lak plen i proces se pretvorio, kako se to često ističe, u pljačkašku privatizaciju. Privatizaciju vodi 12 agencija - jedna u Republici Srpskoj, deset kantonalnih i jedna na nivou Federacije BiH.

S druge strane, kada je u pitanju nezavisno pravosuđe i vladavina prava, u julu 1998. godine Sajet bezbednosti Ujedinjenih nacija je dao ovlašćenje za uspostavljanje Projekta procene sudskog sistema u okviru njihove misije u BiH. Svrha ovog projekta je bila »nadzirati i procenjivati sudstvo u

¹ portal biznis.ba: BiH: Jaz između bogatih i siromašnih i nestanak srednje klase, 24.11.2012.

Bosni i Hercegovini«. Trinaest izveštaja, koji su pripremljeni u okviru ovog projekta pokazali su da je potrebno izvršiti reformu pravosudnog sistema u BiH. Iste godine je Savet za implementaciju mira usvojio Deklaraciju kojom se zahtevalo "usvajanje zakonâ čija je svrha postizanje nezavisnog i nepristranog pravosuđa, koji bi se fokusirali na imenovanja sudija i tužilac, na adekvatne plate i objektivne standarde imenovanja sudija i tužilaca, a koji bi bili u skladu sa evropskom demokratskom praksom i promovisanjem multietničkog pravosuđa u cijeloj BiH."

Projektom procene sudskog sistema, koji je okončao svoj rad krajem novembra 2000. godine, zaključeno je kako pravosudni sistem u BiH nije nezavisan. Savet za implementaciju mira i visoki predstavnik su se u julu 2000. godine složili da se formira Nezavisna pravosudna komisija kako bi podržali reformu pravosuđa i unapredili vladavinu prava. Nezavisna pravosudna komisija je bila formalno uspostavljena odlukom visokog predstavnika od 14. marta 2001. godine.²

Dakle, otpočeo je proces privatizacije 1998. godine, a tek 2000. godine se konstatuje da pravosudni sistem u BiH nije nezavisan.

Ekonomski ciljevi privatizacije su najčešće u podređenom položaju u odnosu na političke, neretko i lične interese pa, kako to navodi Transparency International BiH: "...stvara potencijalne konflikte (kao na primjer kada se umanjuje značaj stranog kapitala, čak i na štetu budućeg boljeg pristupa međunarodnom znanju; kada se lokalnim elitama u ili izvan preduzeća daju posebne privilegije; kada se određene etničke manjine isključuju iz liste potencijalnih ponuđača ili im se daje povlašteni pristup itd.)."³

BiH je najkorumpiranija i najnerazvijenija evropska država, sa najvećom prisutnošću fenomena „zarobljene države“. Fenomen zarobljene države je pojava u kojoj su spoljni interesi (najčešće privatni sektor, mreže mafije, itd.) u mogućnosti da iskrivljuju državne zakone, propise i regulative, radi postizanja svog (uglavnom finansijskog) interesa, kroz koruptivne transakcije sa javnim zvanicnicima i političarima.

Fenomen „zarobljena država“ je prepoznat kao najštetniji i najtvrdokorniji problem korupcije, naročito u zemljama u ekonomijama u tranziciji u kojima su još uvijek nepotpuni ili iskrivljeni procesi uspostavljanja demokratije i u kojoj nisu osigurana imovinska prava.

² www.pravosudje.ba

³ Transparency International BiH: Privatizacija državnog kapitala u Bosni i Hercegovini, jun, 2009

Kako navodi Transparency International BiH: "U vrijeme rata, vlasti u Sarajevu, te drugim bh. gradovima pod opsadom, pribjegavale su tacitnim poslovnim aranžmanima sa grupacijama koje su bile u stanju da naoružaju domaće vojne snage i time omogućile otpor spoljnim napadima na grad. Slična situacija je bila i na teritorijama pod kontrolom Vojske Republike Srpske, gdje je monopol nad trgovinom, bilo sa Srbijom, bilo sa zaraćenim stranama, bio povjeren nekolicini probranih i politički lojalnih pojedinaca. Takve su grupacije na svim zaraćenim stranama, već tokom rata, a pogotovo poslije njega, bile idealno pozicionirane da upravljaju privredom, posebno novonastalim privatnim sektorom i da na taj način, kroz bliske veze s politikom, koriste privilegovano položaj naspram javnog sektora ili da utiču na tok i rezultat privatizacije. Mnogi aspekti kriminalizacije konflikta sponzorirani su od strane državnog aparata i direktno služe političkim interesima. Npr. političke vode često ugovaraju poslove s kriminalcima i švercerima, jer takve poslove nisu sami u stanju provoditi. Takvi faktori bili su prisutni na različite načine, uključujući trgovinu oružjem, zaobilaženje embarga, organizovanje crnog tržišta, ali i na transnacionalnoj razini, što je sve činilo pokretacku snagu novog preduzetništva. Po nekim teorijama, rat je trajao mnogo duže, upravo zbog interesa ovih usko-interesnih grupa." ⁴

Dakle, od političkog kapitalizma, „čisto politički osiguranom pljačkaškome kapitalizmu“ (Max Weber) do klijentelizma, oblika socijalne organizacije, koji kao takav uključuje uvek određene odnose između 'patrona' i 'klijenata'.

Naravno, u takvim negativnim procesima i struktura zaposlenosti se promenila. Do 1992. godine zaposlenost je pretežno bila u prerađivačkoj industriji (tekstilni proizvodi, metaloprerađivačka i rudarstvu (44 posto ukupne zaposlenosti i 51 posto zaposlenosti u privrednim delatnostima), dok je krajem 2011. godine u prerađivačkoj industriji bilo zaposleno 19,4 % od ukupno zaposlenih (videti stranu 26 ovog teksta: Bosna i Hercegovina ima u međunarodnim poređenjima relativno nizak udeo prerađivačke industrije). Značajan broj zaposlenih se nalazi u sektoru trgovine na veliko i malo. Sektor beleži rast učešća zaposlenih poredeći 2007. i 2010. (17,6 posto u odnosu na 18,8 posto). Iako zauzima drugo mesto po broju zaposlenih, sektor ostvaruje najveći doprinos rastu zaposlenih u periodu 2005 - 2009. Udeo zaposlenih u poljoprivredi je, prema administrativnim podacima,

⁴ ibidem

znatno niži od učešća zaposlenih u poljoprivredi prema anketi o radnoj snazi. Veliki deo zaposlenih u poljoprivredi pripada *neopaženoj ekonomiji*. Sektor građevinarstva ostvaruje učešće u strukturi zaposlenih od 5,7% u 2010, ali ujedno i pad učešća u broju zaposlenih u odnosu na 2007. kada je iznosio 5,8%.

Precizni podaci o zaposlenosti neopažene ekonomije⁵ nisu raspoloživi, no procjene utemeljene na Anketi o radnoj snazi pokazuju da bi na nju moglo otpadati 33,6% ukupne zaposlenosti. Stopa zaposlenosti neopažene ekonomije varira u zavisnosti od starosne dobi, pri čemu je udeo mladih izuzetno visok i iznosi 50,4%, dok je procent osoba zrelije dobi 28,9%. ⁶

Tržište rada je postalo em fleksibilno em rascepkano. Priča o fleksibilnosti tržišta rada postala je sastavni deo svih diskusija, preporuka međunarodnih finansijskih institucija, izgovora za nedolazak stranih investicija, itd. Argumenti onih koji zagovaraju fleksibilno tržište rada je da će se poslodavci lakše odlučivati da zaposle novu radnu snagu jer, pored lakog otpuštanja radnika, druga dimenzija fleksibilnog tržišta rada podrazumeva i elastičnost plata nadole. Dakle, nema velikih procedura i prepreka za otpuštanje, nema sindikata, nema propisane minimalne cene rada i poslodavci mogu da krenu sa upošljavanjima. Međutim, kako to kaže Nebojša Katić: "Hladnom ekonomskom analizom se dolazi do logične poente – u 'novom' starom kapitalizmu čovek je stvar, u najbukvalnijem smislu te reči. Kao što se preduzetnik oslobađa zaliha prodajom po bagatelnoj ceni ili bacanjem, slično će se osloboditi i viška radnika – otpuštanjem. Ljudi koji su sekli i slagali balvane, biće tretirani baš kao i ti balvani kada do krize dođe (...) Zalažanje za fleksibilno tržište rada ne reflektuje nikakve naučne zakonitosti, nije nužnost i ne može se potkrepiti nikakvim ozbiljnim empirijskim analizama. Reč je pre svega o moralnom izboru i afinitetima, a tu egzaktnosti nema, niti je može biti. Odbrana fleksibilnog tržišta rada sa aspekata moralnog izbora može biti legitimna, ali naučna ne može biti nikako. Svi pokušaji kojima se fleksibilno tržište rada brani oslanjanjem na nauku,

⁵ Pojam neopažene ekonomije često se smatra sinonimom sive ekonomije, ali se u stručnoj literaturi sreće i pojam sive ekonomije kao ekonomski deo neopažene ekonomije. (op.a)

⁶ Savet ministara BiH, Direkcija za ekonomsko planiranje: Pregled socijalno-ekonomskih kretanja u BiH, decembar 2011

samo je još jedna od velikih intelektualnih podvala ovog vremena”⁷ Nameće se pitanje zašto niko ne pominje fleksibilnost tržišta rada kada je javna uprava u pitanju?! A taj sektor postaje svake godine sve glomazniji i sve veći teret privredi. Podataka da Sindikat državnih institucija ima 34 sindikalne organizacije dovoljno govori sam po sebi.

Uzroci nemoći i pada ugleda sindikata su i odsustvo kritičke pozicije prema vlastima, često i klijentelistički odnos sindikalnog rukovodstva i vlasti, jednako kao što je prisutan između poslovnog sektora i vlasti.

U maloj bari mnogo krokodila ili mnogo slabih i rivalskih sindikata, s jedne strane, i nedefinisane asocijacije poslodavaca, s druge strane, što pogoduje vladajućim strukturama, a lomi se preko najtanjih leđa - radničkih. Ovakvoj situaciji itekako pogoduje nespremnost građana i zaposlenih da i skažu stav, traže bolje, jer je sveprisutan strah od gubitka posla, ponekad čak i socijalnog izopštavanja, posebno u odsustvu solidarnosti ili kolegijalnosti. Tek kada se dođe do dna i dogori do vlastitih prstiju, javi se neka vrsta pobune, koja se ili izmanipuliše i preraste u vandalizam, ili se sve završi na mlakoj šetnji upozorenja. Među građanima vlada apatija i potreba da neko drugi rešava problem, bez svesti o potrebi za kontinuiranom borbu. Izrazi kao što su: “Dobro je dok ne puca”, “Ničija nije do zore gorela”, “Proći će i ovo” “Nek’ je živa glava” i slično, najčešći su u svakodnevnom razgovoru kada se kuka na siromaštvo, besposlicu i silna nerešena elementarna prava. Možda je najpogubnija ona “Šut sa rogamima ne može”, koja unapred osuđuje na neuspjeh svaki napor i borbu. Prisutno je razočarenje i neverica zbog prethodnih iskustava, dok sindikalni lideri i dalje ne iskazuju dovoljnu spremnost za saradnju.

Sindikalni lideri se uglavnom grčevito drže te pozicije, jer ona nosi publicitet, uticaj, mogućnost za neka trgovanja i privilegije, pa bi odstupanje sa vrha značilo i tražiti neko novo radno mesto, koje ne bi moglo doneti ovakvu vrstu beneficija. To sve vodi većim sukobima između sindikalnih lidera umesto da vodi saradnji, što se prenosi i na poverenike.

Slično je i sa poslovnim sektorom, gde saradnja sa vlastima znači i bolje kotiranje prilikom učešća na tenderima, dok zameranje političkim autoritetima znači i više inspekcija i kontrola.

⁷ <http://nkatic.wordpress.com/2013/02/20/fleksibilno-trziste-rada-ili-kako-je-ovek-postao-balvan/>,

Socijalni dijalog se vodi po ustaljenim scenarijima, gotovo identičnim izjavama, dok se uloga i sindikata i poslodavaca sve više marginizuje u donošenju ekonomske politike ili budžeta. S druge strane, pred izbore, bilo opšte ili lokalne, prave se često pompezni sporazumi sa sindikatima, partijski programi i kampanje su “puni” dostojanstva radnika, višeg standarda, kao i obećanja poslodavcima o “boljem poslovnom okruženju”, lakšem poslovanju, ukidanju ili smanjenju nekih fiskalnih ili parafiskalnih nameta, velikim investicijama, koje će zaposliti sve i biće dobro i poslodavcima i sindikatima.

Kad se izbori završe, i sindikati i vlast kupuju vreme u nekim naknadnim dogovorima, revizijama sporazuma, preispitivanjima ili održavanju sastanaka tek da se stekne utisak da se nešto radi.

Upravo to je dodatni problem u Bosni i Hercegovini - vremenska nekonzistentnost, odnosno odustvo pravila vremenske konzistentnosti. Iza ovog, relativno nerazumljivog naslova, krije se jedan veoma jasan princip: u trenucima kada se daju sasvim čvrsta obećanja, bilo da to čini vlada ili bilo koja njena institucija, privredni subjekti, ali i svi drugi akteri, pa i građani sa kupovnim navikama i potrošnjom, po pravilu će prilagoditi svoje ponašanje baš onako kako su vlasti zamislile. No, ako u tom trenutku, dakle kada ispune cilj, vlasti promene ponašanje, same će izgubiti kredibilitet, a krajnji ishod njihove politike biće mnogo gori nego u slučaju da su se uzdržali od bilo kakvog aktivnog dejstva. Da je vremenska konzistentnost veoma rasprostranjena i van ekonomije, svakako svedoči i sledeći citat: “Svaki tinejdžer će sasvim iskreno obećati da će pažljivo voziti samo da bi mu roditelji pozajmili automobil. Svaki zatvorenik bi mogao iskreno da garantuje da se više neće baviti nezakonitim radnjama, samo ako ga ranije puste. Političari obećavaju mesec i zvezde, samo ako dobiju izbore. Ali, veliki je rizik da će njihovo stvarno ponašanje nakon izvesnog vremena biti drugačije: stoga se deci kola ne pozajmljuju, zatvorenici se kazna ne skraćuje, a političarima ne bi trebalo niko da veruje.” Naime, Teoriju vremenske konzistentnosti utemeljili su Kydland i Prescott (1977) primjenom “mikroekonomskih” ideja teorije igara u makroekonomiji. (Tek 2004. godine dobili su Nagradu za ekonomiju za dva doprinosa: koncept vremenske konzistentnosti i novi uzročnici privrednih ciklusa).

Vremenska nekonzistentnost slabi sve partnere u socijalnom dijalogu: vlast gubi kredibilitet, sindikati poverenje, a poslodavci ostaju ekonomski krajnje

oslabljeni. Paradoksalno, i poslodavci i sindikati postaju još zavisniji i od tako loše vlasti kako bi rešili problem bilo likvidnosti, pristupa finansijskim sredstavima ili kako bi neki farsičnim pregovorima i uz prisustvo kamera odaslali poruku javnosti da se nešto, kao, radi i rešava. Do sledećih izbora i novog ciklusa.

Pojednostavljeno, sindikati imaju dva primarna ekonomska i socijalna cilja: da obezbede što veće realne zarade, i drugo, da obezbede što više radnih mesta. S druge strane, poslodavci, takođe, imaju dva primarna cilja: povećanje zaposlenosti i rast profita. Zajedničko je jedno: povećanje zaposlenosti.

Za sindikat je najpoželjnije kada realne zarade i zaposlenost rastu simultano. Međutim, u pregovorima, posebno u uslovima izuzetno visoke nezaposlenosti, nameće se dilema u pregovorima: težnja da se po svaku cenu inistira na rastu zarada u odnosu na održavanje postojećeg radnog mesta. Borba da se samo održe postojeće radna mesta dovešće do usporenog ili nikakvog rasta zarada. S druge strane, rigidna borba samo za zarade smanjuje šansu za nova upošljavanja. Kada sindikati insistiraju da zarade postanu rigidnije, nezaposleni imaju manje šanse, no oni uvek čine manjinu u članstvu, posebno u situaciji ovako visokih stopa nezaposlenosti. Međutim, zanemarivanje ili odvajanje interesa nezaposlenih u odnosu na zaposlene dovodi u konačnici do pada članstva, poverenja u sindikate, a samim tim slab sindikat manje ima mogućnosti da se izbori i za zaposlene.

Poslodavci opterećeni fiskalnim, parafiskalnim, ali i onim obavezama "ispod stola", najčešće posežu za smanjenjem zaposlenosti ili smanjenjem naknada za rad kako bi opstali. Na troškove redovnog poslovanja ne mogu da utiču, a status privilegovanih često ostvaruju plaćanjem reketa. Čak i kada vlast okrene glavu na drugu stranu pred neplaćanjem obaveza prema budžetu i fondovima, te obaveze ostaju za budući period i mogu dovesti i do pokretanja stečaja jednako kao i neplaćanje obaveza prema dobavljačima. Cenu plaćaju zaposleni, jer se ta sredstva namenjena ponekad i za pribavljanje najobičnih dozvola (da ne govorimo o dozvolama mimo zakona i pravila) potplaćivanjem ovlaštenih lica pronalaze u snižavanju troškova zaposlenih: otpuštanjem, snižavanjem plata ili lošijim uslovima rada.

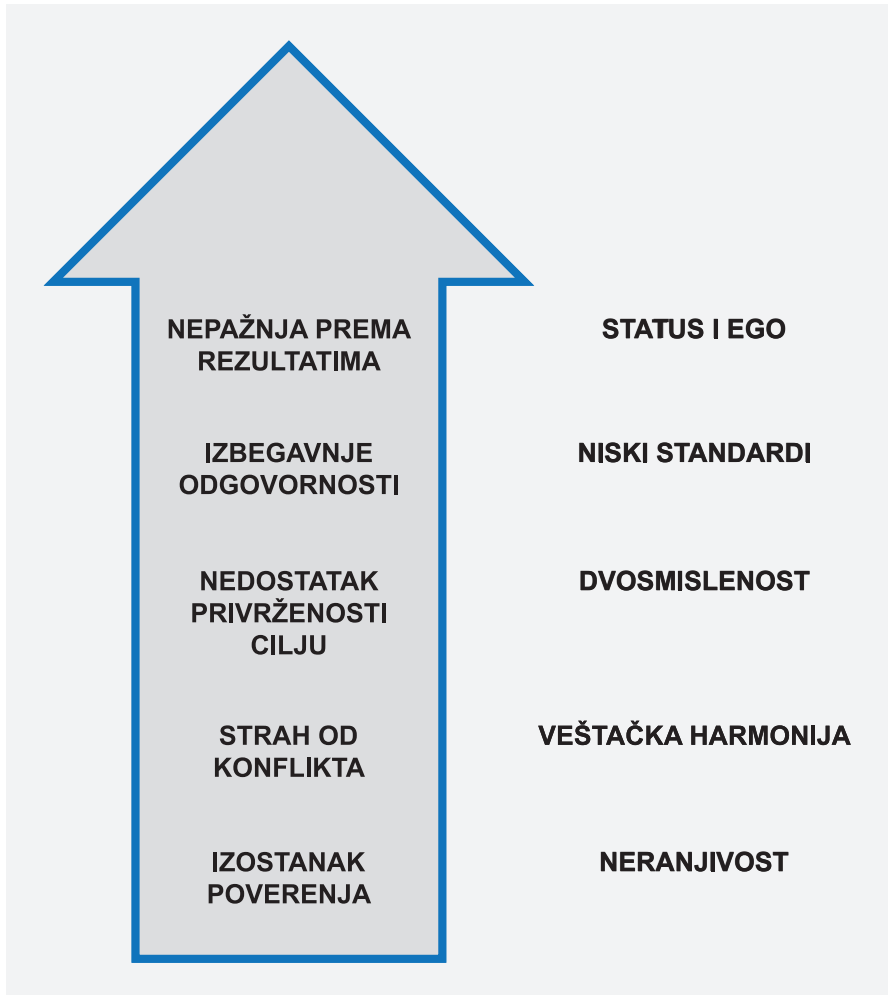
Poseban je problem i prekovremeni rad, često neplaćen, što već predsta-

vlja najčešći oblik mobinga. U već opisanim uslovima pri velikom oporezivanju rada, poslodavcu često ističu da im se više isplati angažovati radnike za prekovremeni rad nego upošljavati nove. Zaposleni neretko i sa razlogom pristaju ukoliko je prekovremeni rad plaćen po zakonu. Međutim, zloupotrebe su česte i zaposleni za istu naknadu rade mnogo više od propisanih osam sati, a u strahu da ne izgube posao. Naravno, najčešće i ono što nije u opisu radnog mesta, često čak ni na svom radnom mestu, već i na privatnim objektima vlasnika ili, što je još češće i gore, na privatnim objektima visikopozicioniranih političara. Primeri su brojni, pa čak i kod zaposlenih u javnoj upravi da obavljaju i privatne usluge ili poslove za visoke dužnosnike. Zaposleni, bilo da rade za domaće privatne poslodavce ili neke strane, koji se pojave u BiH, rade često bez radnog vremena i prava da pitaju za prekovremeni rad, pa ne treba posebno isticati koje to posledice ostavlja na socijalni život i psihi čoveka. Vlast okreće glavu na drugu stranu pred ovim pojavama, maskirajući stvarno znanje pričom o tome koliko su državi potrebne strane investicije ili infrastrukturni projekti. To je nesporno, ali u uslovima visoke korupcije, u uslovima kada je gotovo svaka od tih investicija upitna po svojoj transparentnosti, a infrastrukturni projekti podloženi svakoj vrsti pitanja u kojoj vrsti procedura su dodeljeni, cenu plaćaju oni kojima se život sveo na radno idelo i opremu za spavanje. No na kraju i ti izvođači radova ili investitori dobijaju demotivisanog i neoproduktivnog radnika. Iako je vrlo lako zameniti takve nekim novim i "svezijim", postavlja se pitanje i troškova uvođenja u posao novih, njihove obuke i koliko će vremena trebati da se i oni "potroše". Odnosno, koliko dugo se može odložiti neminovno - masovni socijalni bunt, koji košta celo društvo mnogo više nego što je zbir ostvarenog profita poslodavaca na užtrb zaposlenih, privilegija koje su za sebe pribavili neodgovorni ljudi na vlasti i zaštićenost sindikalnih lidera. Ukoliko se nešto suštinski ne promeni, taj "trošak" socijalnog bunta biće povećan i mogućnošću manipulacije nekih novih "elita", koje će na istoj matrici kasnije funkcionisati, jer kombinaciju koja dobija ne treba menjati staro je pravilo.

Očekivanje i sindikata i poslodavaca da će neko na vlasti sam od sebe rešiti da menja stvari na bolje u uslovima kada su jedino zagarantovane plate i radna mesta zaposlenima u administraciji, a izabrana lica potpuno zaštićena do izbora, naivno je i krajnje neproduktivno.

Disfunkcionalni odnos socijalnih partnera (vlast, poslodavci i sindikat) može se prikazati i ovako⁸:

- Kao sumo rvači, partneri igraju jedni oko drugih, a primetno je izbegavanje konflikat, posebno kada je vlast u pitanju.

- Ciljevi su danas ovakvi, sutra će se tumačiti drugačije i sve će se proglasiti uspehom: dvosmislenost

- Tamo gde nema odgovornosti, odnosno gde niko ne snosi odgovornost i svi ostaju na svojim funkcijama, standardi su uvek niski.

- Rezultati su na kraju nebitni, bitno je očuvati status (i ego).

Trend daljeg ekonomskog pada Bosne i Hercegovine je vidljiv i nije za očekivati da će kozmetičke promene u vladama entiteta ili kantona doneti poboljšanje. Opšti izbori održaće se već naredne godine, do tada većini građana Bosne i Hercegovine predstoji agonija borbe za preživljavanje. Vlast koliko god bila dezorjentisana, može da opstane zahvaljujući dezorjentisanim i podeljenim sindikatima i privredi koja se i sama bori za čisti opstanak i čije pojedine grane gotovo izumiru. Sindikati i poslodavci jedino u saradnji mogu da izvrše pritisak na vlast da stvori okvire u kojima će konačno zaživeti priča o novim radnim mestima i boljim uslovima za rad. Novih radnih mesta nema bez ulaganja u istraživanje i razvoj, bez saradnje privrede i vladinog sektora, bez pravilnog vrednovanja kvaliteta rada, a investicija bez uspostavljanja vladavine prava, pa i čistih odnosa javnog, poslovnog i nevladinog sektora, pri čemu je javni sektor servis građana, što znači i njihovih udruženja, gde spadaju i sindikati i poslovne zajednice, a ne obratno. Zato je primarno prvo usaglašavanje stavova poslodavaca i sindikata, da jedni u drugima vide saradnike, a ne neprijatelje, da se iznađe zajednički interes, koji bi se, onda, predstavio vlastima. Jer, ti pregovori upravo zbog naizgled duboko suprotstavljenih interesa, zapravo mogu da poluče moguća rešenja, izvodiva rešenja, jer polaze sa dva pola: s jedne strane želja za što većim profitom, s druge strane želja za što većom platom i boljim uslovima rada. Negde na sredini je rešenje na koje niti jedna vlast ne bi mogla imati suviše primedbi, osim čisto interesno-političkih. A onda će i sam Car tako priznati da je go! Što je najvažnija pretpostavka za suštinske promene na bolje.

- Ne verujem, dakle ne možeš me ni povrediti ili izneveriti: pregovori često deluju kao uigrana predstava, sa istim izjavama, istom dinamikom i mahom istim glumcima. Bitno je da s eodigra, a poverenja nema, pa niko ne može stradati.

⁸ Patrick Lencioni je u svojoj knjizi The Five Dysfunctions of a Team (2002) ovakav odnos prikazao u vidu trougla

LITERATURA

Evropska komisija, *Izveštaj o napretku BiH za 2012. godinu*, oktobar 2012.

Patrick Lencioni, *The Five Dysfunctions of a Team*, Jossey-Bass, A Wiley Company, 2002

Savet ministara BiH, *Strategija socijalnog uključivanja BiH*, juni 2010.

Savet ministara BiH, Direkcija za ekonomsko planiranje: Pregled socijalno-ekonomskih kretanja u BiH, decembar 2011

Svetska banka, *Bosna i Hercegovina: Izazovi i preporuke za reforme - Pregled javnih rashoda i institucija*, februar 2012.

Transparency International BiH, *Privatizacija državnog kapitala u Bosni i Hercegovini*, jun, 2009

Udruženje poslodavaca BiH, u saradnji sa Asocijacijom poslodavaca BiH i uz finansijsku podršku Međunarodne organizacije rada, *Analiza opterećenja privrede u BiH*, decembar 2011.

Internet stranice

Portal biznis.ba- BiH: Jaz između bogatih i siromašnih i nestanak srednje klase, 24.11.2012.

Portal www.pravosudje.ba
<http://nkatic.wordpress.com/2013/02/20/fleksibilno-trziste-rada-ili-kako-je-covek-postao-balvan/>,

Sve relevantne institucije, čiji su podaci korišteni, navedene su u tekstu.

**SINDIKAT RADNIKA
TRGOVINE I USLUŽNIH DJELATNOSTI STBIH**

**Obala Kulina bana 1; 71000 Sarajevo
Tel: + 33 210 931; Fax: +33 443 754**

www.stbih.ba; www.facebook.com/STBIH